

Kindi'de Zihin-Beden Etkileşiminin İmkânı †**[The Possibility of Mind-Body Interaction in Kindi]****Ebubekir ALAN ***

Karamanoğlu Mehmetbey University

Received: 14.05.2018 / Accepted: 20.06.2018

DOI:

Research Article

Abstract: The chief purpose of this essay is to explain Kindi's view of mind-body interaction. By this study, we hope to clarify his ideas on the ontological structure of the universe, casual laws of the universe and the nature of mind. Kindi thinks that the mind and the body have separate ontological statuses. In this regard, Kindi encounters a problem that contains the basic question faced by the dualist theories of mind: "How do mind and body having separate ontological status interact?" Hence, it is seen that Kindi uses "the law mental causation" as well as the law of physical causation. The law of mental causality does not make trouble as long as it takes place outside the physical universe. Therefore, the ontological structure of the universe must be shown. Kindi thinks that the universe is physically divided into two parts as "the sublunary and celestial" and there is another ontological dimension in which there is immaterial reality beyond the physical universe. The place of mental causality is this ontological dimension beyond the physical world. Besides, mental causality in all living creatures will be indicated since according to Kindi, living creatures are not limited to human beings.

Keywords: Kindi, mental causality, physical causality, mind, body, celestial sphere, sublunary universe, superlunary universe.

Öz: Bu çalışmada Kindi'nin zihin-beden etkileşimi anlayışını açıklamaya çalışacağız. Bununla alâkalı olarak Kindi'nin âlemin ontolojik yapısına, nedensel yasalarına ve

† Bu makale 2016 yılında Konya'da Necmettin Erbakan Üniversitesi Felsefe bölümüne sunduğum "Kindi, Razi ve Farabi'de Çağdaş Zihin Felsefesi Problemlerinin İzleri" başlıklı yüksek lisans tezimin bir bölümünün genişletilmiş ve gözden geçirilmiş bir versiyonudur.

* **Author Info:** Res. Assist. - Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Philosophy, Yunus Emre Yerleşkesi, Karaman, TURKEY.

E-mail: alan@kmu.edu.tr / Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-6427-3177>

To Cite This Paper: Alan, E. (2018). "Kindi'de Zihin-Beden Etkileşiminin İmkânı." *MetaZihin*, 1(1): 57-75.

zihnin doğasına bakışını da aydınlatmayı umuyoruz. Kindi zihin ve bedenin ayrı ontolojik statülerde bulunduğunu düşünür. Bu bağlamda, genel olarak düalistlerin karşılaştığı bir problem olan “ayrı ontolojik statülerde bulunan zihin ve beden nasıl etkileşime girebilmektedirler?” sorusuyla Kindi de muhatap olmaktadır. Bununla bağlantılı olarak Kindi'nin fiziksel nedensellik yasasının dışında ve ona ilave olarak “zihinsel nedensellik yasasını” koyduğunu görüyoruz. Zihinsel nedensellik, fiziksel âlemin dışında gerçekleştiği sürece metafizik açıdan sorun arz etmemektedir. İşte bu yüzden âlemin ontolojik yapısının gösterilmesi gerekir. Kindi'ye göre âlem fiziksel olarak “ay altı âlem ve ay üstü âlem” olarak ikiye ayrılır ve fiziksel âlemin dışında maddî olmayan gerçekliğin bulunduğu bir ontolojik düzlem yer alır. Zihinsel nedenselliğin gerçekleştiği yer fiziksel âlemin dışındaki bu düzlemdir. Ayrıca Kindi'ye göre canlı varlıklar insanla sınırlı olmadığı için, diğer canlılardaki zihinsel nedensellik de gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Kindi, zihinsel nedensellik, fiziksel nedensellik, zihin, beden, felekler, ay altı âlem, ay üstü âlem.

1. Giriş

Kindi'nin zihinsel nedensellik problemine getirdiği açıklamaları göstermeden önce onun bu konunun bir problem olarak farkında olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü O, kendisinden önce zihin-beden ilişkisinin filozoflar tarafından bir problem olarak ele alındığını bilmektedir. Aristoteles ve Platon okumalarından bize aktardığı bilgiler bunu göstermektedir. Kindi *Nefis Üzerine Birkaç Söz* başlıklı eserini, sadece zihinsel nedensellik konusunda Platon ve Aristoteles'in düşüncelerinin karşılaştırılmasına ayırmıştır. Ayrıca bu eserdeki görüşler Kindi'nin de tasdik ettiği ve kendisine nispet edilebilecek fikirlerdir. Çünkü eserindeki ana iddialarından birisi de Platon ve Aristoteles'in zihinsel nedensellik konusunda aynı görüşte birleştikleri ve bu görüşün *her akı başında insan tarafından kabul edilmek durumunda olduğuyla* alakalıdır. Dolayısıyla Kindi'nin bu iki filozof hakkındaki düşüncelerini anlamak Kindi'nin düşüncelerini anlamak anlamına da gelmektedir.

2. İnsanda Nefis-Beden Etkileşimi

Söz konusu eserdeki bilgilere göre *nefis¹ hiçbir şekilde bedenle doğrudan etkileşime giremez* (Kindi, 2014f). Nefsin bedenin içine yerleştiği, bedene girip çıktığı veya

¹ Bu çalışmada geçen “nefis, akıl, ruh, kalp vs.” gibi kavramlar bir yönüyle veya tamamen bugün kullandığımız zihin kavramına tekabül etmektedir. Ayrıntılı bilgi için yüksek lisans tezimizin giriş bölümünü inceleyiniz.

bedenin şeklini aldığı yönündeki tahayyüllerin hepsi yanlıştır. Çünkü nefis en, boy ve yüksekliğe sahip değildir ve üç boyutlu olan maddî evrende yeri yoktur. Bu evrenin arkhesi kendisine *cirim* adı verilen bir maddedir ki bu madde, ay altı âlemdeki nesnelere ay üstü âlemdeki feleklere kadar bütün maddî şeylerin hammaddesini oluşturur (Uysal, 2008: 108-109; Kindi, 2014b: 179). Fakat nefsin hammaddesi *cirim* olmadığı için, onun maddî evrenin dışında yer aldığını söylemek durumundayız.

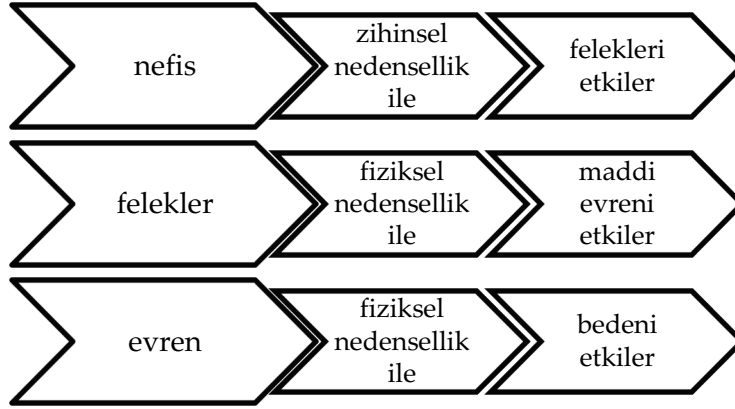
Özet olarak yukarıdaki gibi düşünen Kindi'nin karşısında, Yunan felsefesinden devraldığı bir fikir parçacığı engel teşkil ediyor gibi gözükmektedir. Çünkü Kindi'nin aktardığına bakıldığında, Platon ve Aristoteles'e göre *nefis fonksiyonlarını beden üzerinde gösterir* (Kindi, 2014f). Yani onlara göre nefis bedenle etkileşim halindedir. Örneğin, nefis şehvet hissini yaşıyorsa, beden cinsel ilişkiye girmek için harekete geçer; nefis öfke hissini yaşıyorsa beden etrafındaki insanlara ve nesnelere zarar verecek davranışlarda bulunur (Kindi, 2014b: 186-187).

Bu durumda nefsin hem maddî evrende içerilmemesi yüzünden bedenle doğrudan etkileşime girmesinin imkânsız olması hem de Platon ve Aristoteles'in işaret ettiği üzere fonksiyonlarını beden üzerinde gösterebilmesi bir çelişki veya bir açıklama gediği oluşturmaktadır. Maddeden ayrı olan zihin, maddeye nasıl tesir edebilmektedir? Bu görünürdeki çelişkinin Kindi'ye göre bir izahı vardır. Bu izahı iki aşamada anlayabiliriz: Öncelikle Kindi'ye göre, evrende yer alan *fiziksel cisimlerin hepsi sebep-sonuç zinciri içinde feleklere bağlıdır*. Çünkü maddî nesnelere arkhesi olan *cirimlerin* nihaî kaynağı feleklerdir (Kindi, 2014c: 216, 218, 222). Bütün nesnelere kaynağı feleklerden geldiği için felekler, maddî nesnelere etkileyebilecek bir konumdadır. Felek kelimesini "gezegen" olarak tarif etmemiz mümkünse de bu kavram, bugünkü anlamda bir gezegen imgesine işaret etmemektedir². Feleklerle alakalı en geniş bilgiyi onun *Göklerin Allah'a Secde ve İtaat Edişi Üzerine* adlı eserinden öğrenmekteyiz. Kindi'ye göre felekler *cirimlerden* oluşur ve bu *cirimler* aynı zamanda evrenin hammaddesini de oluşturur. Bu yüzden feleklerin diğer ismi Arapça'da *en yüce cirim* anlamındaki *el-cirm el-aksa*'dır (Kindi, 2014a: 139; 2014d: 233). Allah felekleri yarattığı zaman, onları bütün *cirimlerin* kaynağı olacak

² Gezegener burada sadece astronominin bir konusu değil, buna ilave olarak eski bilim anlayışına uygun şekilde astrolojinin bir konusu olarak da düşünülmelidir. Ayrıca felekler hem gezegenleri hem sabit yıldızlar küresini hem de bu ikisinin içinde döndüğü yörüngeyi ifade etmektedir.

şekilde düzenlemiştir. İşte Kindi'nin çözümlemesinin ilk kısmı burada tamamlanmaktadır: Felekler, *Allah tarafından yoktan var edildiği* için hem cirimlerin kaynağı olmakta hem de dolaylı olarak evrendeki fiziksel yasaları kontrol eden ve etkileyen sebep olmaktadır (Kindi, 2014d: 231-235; Uysal, 2008: 118).

İkinci olarak Kindi'ye göre *nefis feleklerle etkileşime girer*. Feleğin fizik yasaları çerçevesinde bütün sebep-sonuç zincirinin başında olması, nefsin bedene doğrudan etki edemeyeceğini gösterir; ama bu durum, nefsin fonksiyonlarını beden üzerinde gerçekleştiremeyeceğini göstermez. Çünkü nefis fiziksel sebep-sonuç zinciri içine giremez; fakat bunun yerine *nefis feleklerle ve felekler de ay altı âlemdeki bedenle etkileşime girer*. İşte nefsin beden üzerindeki nedensel etkisi ancak bu şekilde kurulabilmektedir. Çünkü Kindi'ye göre maddî evrendeki her şey oluş kanununa tabi olmak zorundadır (Kindi, 2014d: 233). Ayrıca feleklerin de nefse bağlı olduğunu dikkate alınca, *esas anlamda evrendeki oluş ve bozuluşun sebebinin felekler değil de nefis olduğu* ortaya çıkar. Çünkü maddî evreni teşkil eden ay altı âlem ve felekler toplamının kendi kendisini idare etmesi ve sonuç olarak kendi içindeki oluş-bozuluş süreçlerini yönetmesi mümkün değildir. Bu süreçlerin yönetimi için hariçten bir güç gerekir, o da nefisle mümkün olur. Benzer düşünceyi İmam Maturidi'nin dehrilere yönelttiği eleştirilerde görmekteyiz. Ona göre âlemdeki oluş kendi kendisine işleyen bir süreç değildir, aksine onu Tanrı yönlendirmektedir (Uluç, 2017: 125-155). Özetleyecek olursak: Şekil 1'de gösterildiği üzere nefis ile felekler zihinsel nedensellik ile etkileşim halindedir; felekler ile evrendeki maddî nesnelere ise fiziksel nedensellik ile etkileşim halindedir; evrendeki maddî nesnelere birisi olan insan bedeni ise *doğrudan değil dolaylı olarak* nefisle zihinsel nedensellik ile etkileşim halindedir.

Şekil 1: Kindi'nin Düşüncesinde Fiziksel ve Zihinsel Nedensellik

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Kindi nefsin bedenle etkileşimini felekler ve maddî evrendeki sebep-sonuç ilişkisi üzerinden kurarak, Descartes'ın zihin-beden etkileşimi meselesinde içine düşeceği zorluklardan kaçınmak istemektedir. Çünkü Descartes zihni "yer kaplamayan ama düşünebilen" olarak tarif ettikten sonra, onu "düşünemeyen ama yer kaplayan" nesnelere dolu maddî evrenle etkileşime sokmaya çalışmıştır. Halbuki Descartes zihinsel nedenselliği kurmak isterken, fiziksel nedenselliğin kurallarına aykırı davranmıştır. Kindi'ye göre bu, fizik yasalarına aykırıdır. Yani Kindi, Descartes düalizmindekine benzer bir etkileşimciliği kabul etmemektedir. O şöyle der: "Eflatun'un, *nefis cisimle/bedenle birleşir ve cirimler/bedenler üzerindeki fonksiyonunu cisim vasıtasıyla sağlar*, sözünün anlamı, *nefis bir cisim/maddî nesne olan feleğin vasıtasıyla cirimler üzerindeki fonksiyonunu gerçekleştirir*, demektir. Yoksa *nefis cismin kılığına girer ve onunla cirime girer ve çıkar*, anlamına gelmez. Değil Eflatun, ondan çok aşağı derecedekiler bile bunu kabul etmez" (Kindi, 2014f). Bu alıntıdan anlaşılabilir ki Kindi'ye göre nefsi bedenle doğrudan ilişki kuracak şekilde tasarlamak hiçbir filozofun içine düşmemesi gereken bir hatadır. Fakat her ne kadar Kindi zihinsel nedenselliği felekler ve nefis arasında kurarak, bu sorunu aşmış gibi gözükse de o aslında problemi yalnızca ay üstü âleme havale etmiştir. Çünkü Kindi'nin sisteminin Descartes'ın sistemine göre güçlü olan kısmı, yani fiziksel nedenselliği ihmal etmemesi, aynı zamanda onun sisteminin zayıf kısmını da teşkil eder. Çünkü Kindi ay altı âlemdeki fiziksel nedenselliği kurtarmak için ay üstü âlemde yeni bir nedensellik yasası kabul etmek zorunda kalmıştır. "Ay altı âlemdeki nesnelere yapılarında bulunan cirimlerin nefisle etkileşim konusunda engel oluşturduğu" gerçeğinden hareketle, yine yapılarında cirimler bulunan feleklerin

ay üstü âlemdaki farklı bir nedensellik yasına tabi olduğunu iddia etmek, metafiziksel açıdan fazladan bir ilkeyi benimsemek anlamına gelmektedir. Bu sebeple Kindi, *İlk Felsefe Üzerine* adlı eserinde bu konunun güçlüğünü itiraf eder. Söz konusu risalede önce fizik biliminin ve metafiziğin alanlarından söz eder; ardından hiçbir insanın yalnızca düşünce yoluyla böyle metafiziksel alandaki bir konuyu kuşatamayacağını ve dolayısıyla bir noktadan sonra meselenin genişliğini itiraf edip durmak gerektiğini ileri sürer. Sonuç olarak, Kindi zihinsel nedensellik problemini, felekler ve nefis arasında kurduğu yeni bir nedensellik türü ile çözmeye çalışmıştır. Her ne kadar bu yöntem, aslında zihinsel nedensellik problemini ay üstü âleme aktarmak anlamına gelse de filozofun bu problemin zorluğunun farkına vararak, bir çözüm üretme çabasında olması önemlidir.

Bir önceki paragrafta Kindi ve Descartes'in düşünceleri bağlamında bir karşılaştırma yapıldı. Burada 9. ve 17. yüzyılda yaşayan ve iki farklı felsefî paradigmanda düşünceler üreten filozofların düşüncelerinin yan yana getirilmesinin, kronolojik ve paradigmatik sorunlara yol açacağı düşünülebilir. Bakış açımızı daha iyi ifade etmek için bir açıklama yapmamız gerekmektedir. Bu çalışmada problematikler üzerinden bir kurgu yapmaktayız. Problematik bakış, problemleri tarihsel düzlemde değil aklın kuralları üzerinden ele alır. Bir problemin çözümü için (örnek veriyorum) iki ayrı çözüm yöntemi varsa bu çözüm yöntemleri ilelebet var olurlar: Bir filozof bu yöntemlerden birisini milattan önce 3000 yılında bulmuş olabilir, bir diğeri 17. yüzyılda bulmuş olabilir. Benzer bakış açısını E. M. Forster İngiliz romancılarının kuramlarını incelerken kullanır. Ona göre romancıları farklı tarihlerde yazan kişiler olarak değil de zamandan bağımsız kurgusal bir ortamda, aynı masada birleşmiş yazarlar olarak düşünmemiz faydalı olabilir. Böylece bu yazarları da aşan "roman kuramını" kuş bakışı olarak resmetmemiz mümkün olacaktır (Forster, 2016: 50-61). Örneğin "Zihnin bedenden ayrı ontolojik bir statüsü vardır" ve "Zihnin bedenden ayrı ontolojik bir statüsü yoktur" şeklindeki iki bakış açısını ele alalım. Bunlardan birincisi düalist bakış açısı iken diğeri monist bakıştır. Bugün felsefî çevrelerde monist materyalist bakış açısı hakimken, klasik dönemde birincisi hakimdi. Bunlardan birisinin diğeri üstünlüğü yoktur. Her birinin kendi sorunları ve avantajları vardır. Kindi ile Descartes arasındaki açıklamalarımıza dönelim. Kindi'ye göre hem zihin hem de beden iki ayrı ontolojik statüdedir. Descartes'a göre de bu böyledir. Fakat Kindi'ye göre zihin maddî bir yapıda olmadığı için bedene doğrudan etki edemez. Descartes'a

göreyse her ne kadar zihin, maddî bir yapıda olmasa da “kozalaksı bezin kendine özel durumları sebebiyle” bedene doğrudan etki edebilmektedir. Şimdi 9. yüzyılda ve 17. yüzyılda yaşayan Kindi ve Descartes'i birbirlerinden farklı zamanlarda yaşamış olmaları açısından bir yana bırakalım ve bunlara sırasıyla X ve Y diyelim. X'e göre Y'nin kozalaksı beze böyle ayrıcalıklı bir konum atfetmesi, kurgulayacağımız sistemi metafizik açıdan hantallaştırmaktadır; bunun yerine “zihin maddî yapıda olmadığı için maddî yapıda olan bedeni doğrudan etkileyemez” şeklindeki ilkemize bağlı kalmamız gerekir. Peki düalist zihin teorileri içinde kalacaksak bu iki seçenekten hangisini tercih edeceğiz veya zihin-beden etkileşimi meselesini nasıl çözeceğiz? X, burada ayrıcalıklı konumda olan şeyi kozalaksı bez ile değil de ay üstü âlemdeki yeni açıklamalarla çözmemiz gerektiğini çünkü eğer metafizik sistemimizde ayrıcalıklı konumda olan bir şey olursa bu yeni açıklamaların daha makul olacağını iddia ediyor gibi gözükmektedir. Başka deyişle: bir metafizik sistemde ayrıcalıklı konumda olan bir şeyler olabilir fakat bunların sistemin bütünlüğü bozmaması ve hantallaştırmaması gerekmektedir.

Kindi'nin metinlerinde feleklerin zihinsel nedensellik konusundaki önemini gösteren çok çarpıcı cümleler yer almaktadır. Örneğin O'na göre felekler, sebep-sonuç zinciri içerisinde kalarak maddî bir nesne olan *bedenin tabiatını değiştirebilmektedir* (Kindi, 2014c: 217-218, 226). Örneğin hayvanlar ve insanlar arasındaki farklar böyle oluşmuştur. Hayvanların bedenlerini şekillendiren, onları dört ayaklı veya sürüngen, sıcak kanlı veya soğuk kanlı yapan şey tabiat kanunları veya *feleklerden kaynaklanan fiziksel nedenselliktir*. Aynı tabiat kanunları onların düşünen birer canlı olmalarını da engellemiştir (Kindi, 2014b: 189). Buna mukabil aynı tabiat kanunları insanların bedenlerini iki ayaklı, sıcak kanlı ve memeli canlılar olarak şekillendirmiştir ve buna ilave olarak, onlara düşünme yetisini kazandırmıştır. Hayvanlar ve insanlar arasındaki farklılığı açıklayan bu örnek insanların birbirleri arasındaki farklılığı da açıklamaktadır. Kindi'ye göre ahlakın her insanda farklı derecelerde ortaya çıkışı da feleklerden (ve dolayısıyla nefisten) kaynaklanmaktadır. O şöyle yazar: "Aynı şekilde her hayvanın vücut yapısına göre farklı davranışta bulunduğunu görmekteyiz. O halde gök cisimlerinin bize olan yakınlık ve uzaklığına, iniş ve yükselişlerine, hızlı ve yavaş hareketlerine, toplanma ve ayrılma durumlarına; bedenimizin döllenme sırasında ve döl yatağında kazandığı yapıya göre ahlakta da bir farklılık olmaktadır" (Kindi, 2014c: 217). Alıntılanan bu cümlesinde Kindi, canlıların hem bedenlerinin hem de zihinlerinin ay altı âlemde süregiden

fiziksel sebeplilikten kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu husus, bugünkü bilim anlayışımıza uygundur. Örneğin evrim teorisine göre doğadaki hareketlilikler, insanların hem bedenlerini hem de bedenlerindeki değişimler aracılığıyla zihinlerini etkilemektedir (Tarlacı, 2008: 2-6). Bilim literatüründe "genlerle" alakalı ortaya konulan bilgi yığınının, Kindi'nin kastettiği anlamdan çok da farklı olmadığını düşünmekteyiz. Nasıl ki genlerin yapısı, tabiatta uzun zaman boyunca meydana gelen değişimler karşısında insan bedeninin dönüşüm geçirdiğini, hatta bu dönüşümlerin kişilerin ahlakî-karakteristik yapılarına da tesir ettiğini göstermekteyse; Kindi'nin felekler üzerinden kurduğu bu sebeplilik zinciri de canlıların bedenlerini öyle etkilemektedir. Sonuç olarak Kindi'nin felekler üzerinde kurduğu bu sistem, evrendeki değişimi modern anlayışa uygun şekilde açıkladığı için hala değer arz etmektedir. Örneğin O, Ekvator bölgelerine yakın yaşayan insanların derilerini siyah ve vücutlarını sağlam yapan etmen ile onları öfkeli ve cinsel istekleri fazla olarak şekillendiren etmenin aynı (yani felekler) olduğunu iddia etmektedir. Yine O, soğuk bölgelerde yaşayan insanların derilerini beyaz ve vücutlarını zayıf yapan etmen ile onları daha sabırlı ve cinsel isteklerine düşkün olmayacak şekilde oluşturan etmenin aynı (yani felekler) olduğunu iddia etmektedir.

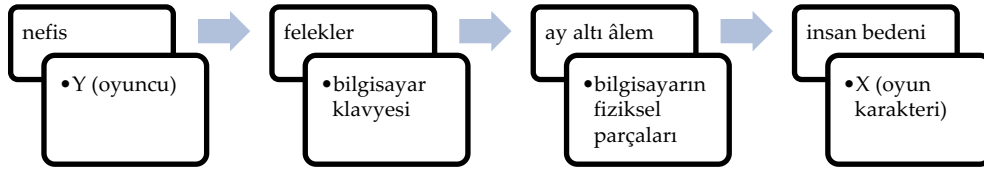
3. İnsanda Beden-Nefis Etkileşimi

Yukarıdaki örnekte feleklerin maddî evrendeki fiziksel etkilerinin, insan bedeninin tabiatını şekillendirdiğini ve örneğin onların derilerini beyaz veya siyah, vücutlarını zayıf veya kuvvetli yaptığını söylemiştik. Feleklerin insan bedenleri üzerindeki bu etkisini sağlayan şey, nefsin *fizik yasaları çerçevesinde* felekleri ve maddî olan nesnelere etkilemesiyle meydana gelmektedir. Bu etkileşim nefis-beden etkileşimidir. Peki beden üzerinde meydana gelen değişiklikler nefsi nasıl etkilemektedir, yani beden-nefis etkileşimi nasıl kurulmaktadır? Yukarıdaki örnek özelinde soracak olursak: Bedenin sıcak ortamda bulunması onun cinsel isteklerine düşkün ve öfkeli olmasını veya soğuk ortamda bulunması onun cinsel açıdan isteksiz veya sabırlı olmasını nasıl sağlamaktadır? Eğer nefis bedenle doğrudan etkileşime geçemiyorsa *beden nefisle nasıl etkileşime girmektedir?*

Kindi'nin sisteminde "Beden nefsi nasıl etkiliyor?" sorusu makul değildir. Bunun üç sebebi vardır: Birincisi maddî evrendeki bütün değişimlerin kaynağı feleklerdir. Canlıların bedenleri ise evrenin birer parçası olmaları sebebiyle

feleklerle bağlıdır. Canlı bedenleri de değişim konusunda feleklerden gelen etkiye açık olduğundan, onların herhangi bir şeye etki etmeleri mantıksız olur. Dolayısıyla bedenler etkin değil, edilgendir. İkincisi feleklerdeki değişimin kaynağı nefistir. O halde evrendeki bütün değişimler, nefisten gelen etkilere dayanmaktadır. Üçüncüsü nefis ve felekler arasındaki *bu etkileşim tek yönlüdür*. Yani nefis feleklerle etki eder; ama felekler nefse etki edemez. O halde fiziksel bir değişimden bahsedilecekse, felekler evrendeki değişimlerin özeti konumunda olduğu için; bu konuda onlar incelenmelidir. Feleklerdeki değişim anlaşılınca feleklerin etki ettiği bedenlerdeki değişim de anlaşılacak olacaktır. O halde şu soru da hatalıdır: "Felekler nefsi nasıl etkiliyor?". Fakat ikinci ve üçüncü sebeplerden ötürü felekler nefsi değil; nefis felekleri etkiler. Çünkü felekler ve dolayısıyla maddî evren, hiçbir zaman nefsi etkileyen bir konumda olamazlar. Bu durumu Kindi Kuran'dan alınan (Kuran, 55:6) *secde* kavramına dayandırır ve feleklerin sürekli secde halinde olduğunu ve secdenin itaat anlamına geldiğini iddia eder (Kindi, 2014d: 228-230). Ona göre felekler kendisini yönlendirecek hareket kaynağına itaat ederler ve onun emri dışına çıkmazlar. Felekleri yönlendiren hareket kaynağı ise nefistir. Ayrıca üçüncü sebepten ötürü nefis felekleri etkiler ama felekler nefsi etkileyemez.

Beden üzerinde meydana gelen değişimler, nefsin felekler üzerindeki etkisinin birer sonucu olarak görülmelidir. Sonuçların, sebepler üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağı açıktır. Nefis feleğe etki ettiği anda aslında bütün evrene etki etmektedir. Dolayısıyla evrendeki nesnelere üzerindeki sebeplerin nihaî sebebi, nefistir. Diğer sebepler ise yakın ve uzak sebepler olarak sıralanırlar (Kindi, 2014c: 212). Söz gelimi, insan bedeni üzerindeki yakın sebep *beyin* iken, uzak sebep *felekler* ve nihaî sebep ise *nefis* olmaktadır. Bu durumu şöyle örneklendirebiliriz: Hayat simülasyonu tarzındaki bir bilgisayar oyununu düşünelim. Bu oyunda X harfi ile temsil edilen kişinin bilgisayar ekranında beliren oyun karakteri, Y harfi ile temsil edilen kişinin de bilgisayarın klavyesinden komutlar veren oyuncu olduğunu kabul edelim. O halde Y'nin X üzerinde gösterdiği bütün etkiler, nefsin insan bedeni üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Çünkü Y'nin bilgisayar klavyesine basması, nefsin zihinsel nedensellik aracılığıyla feleklerle etkileşime girmesini temsil ederken; bilgisayar klavyesinden verilen komutlar neticesinde X'in ekranda görülen davranışlarda bulunması ise feleklerin fiziksel nedensellik aracılığıyla insan bedeniyle etkileşime girmesini temsil etmektedir.

Şekil 2: Kindi'nin Zihinsel Nedensellik Düşüncesi İçin Bilgisayar Oyunu Örneği

Bu örnekte Y, X'in eylemlerinin ve algılarının nihaî sorumlusudur. X'in karşısında yer alan bir masayı ittiğini söylediğimizde aslında şunu söylemiş olmaktadır: Y'nin bilgisayar klavyesinden girdiği komutlar rastgele girilmiş değildir yani anlamlıdır ve bu anlam oyunun yazılımında yer alan "itekleme" davranışına karşılık gelmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Nefisten feleklere ve feleklere insan bedenine ulaşan nedensellik hareketi ile Y'den bilgisayar klavyesine ve klavyeden ekrana yansıyan nedensellik hareketi tek yönlüdür. Eğer Y oyunun yazılımını biliyorsa klavyeden girdiği komutların hangi sonuçlar verdiğini bilgisayar ekranına bakmadan söyleyebilir (bu metaforun bir benzeri İbn Sina tarafından "bir astronomun gökteki bütün hareketleri bildiği bir farazî durum" hakkında geliştirilmiştir, bkz.: Acar, 2005: 14). Şu halde oyunun yazılımı, matematik ve geometrinin önermeleri gibi çalışmaktadır. Eğer dik üçgende, dik kenarların karesinin toplamının hipotenüsün karesine eşit olduğu biliniyorsa; 3 birim uzunluğundaki bir çizgiye dik şekilde çizilen 4 birimlik kenarın, 5 birim uzunluğundaki hipotenüsü oluşturacağını zihnimizden hesaplayabiliriz. Benzer şekilde, nefis de feleklere yaptığı etkinin insan bedeni üzerinde hangi sonucu doğuracağını, hangi eylemlere yol açacağını en başından beri bilmektedir. Örneğin nefis felekler aracılığıyla insandaki kolların kalkmasına sebep olduğunda, "kolların kalktığına" dair bilginin beden tarafından nefse geri bildirim yapılmasına gerek kalmaz. Çünkü cirimlerden oluşan insan bedeni, cirimlerden oluşmayan nefse etki edemez.

Duyu algılarının mahiyeti ve duyu organlarının algılama konusundaki işlevlerine gelince, bunların da Kindi'nin sistemine göre, nefisten kaynaklanan tek yönlü nedensellik ilişkisi içinde anlaşılması gerekmektedir. Buna göre algılar, duyu organlarının dış dünyadan alınan duyu verilerini nefse iletilmesiyle gerçekleşmemektedir; algılar, nedensellik hareketinin duyu organları üzerinde son bulması anlamına gelmektedir. Göze gelen ışık, kulağa gelen ses ve buruna gelen koku, bu organlara fiziksel bir etkide bulunmaktadır. Fakat

organlar üzerinde meydana gelen hiçbir fiziksel etkinin tekrar nefse ulaşamayacağı bir gerçektir. Çünkü esas olarak, beden üzerindeki değişikliklerin nefse iletilmesine gerek de yoktur. Nefis feleklerle zihinsel nedensellik üzerinden ve felek de insan bedenindeki duyu organlarıyla fiziksel nedensellik üzerinden etkileşime girdiği zaman, duyu organlarının üzerinde bir değişikliğin meydana gelmiş olması duyu algılarının gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Yani duyu verileri, nefse iletilmesi gereken bir bilgi değil; duyu organlarının, nedensellik zincirine *yakın sebep* olarak katılması anlamına gelmektedir. Nefis, uzak sebep iken; duyu organları ise yakın sebep halini almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Kindi, Descartes'ın zihin-beden etkileşimi konusunda karşılaştığı sorunları, sebep-sonuç zincirini felekler ve nefis üzerinden kurarak aşmaya çalışmıştı; burada yine aynı yöntemi kullanarak beden-zihin etkileşimi konusunda karşılaşılabilecek sorunları aşmayı da amaçlamıştır. Çünkü eğer nefis, beden üzerinde doğrudan etki sahibi değilse, bedenin de nefis üzerinde doğrudan etki sahibi olamayacağı açıktır.

Algılar söz konusu olduğunda *beynin* konumu da sorgulama alanımıza girmektedir. Beynin işlevinin tıpkı duyu organlarında olduğu gibi, nefisten kaynaklanan nedensellik zincirindeki *yakın sebep* olarak anlaşılması gerekmektedir. Kindi duyu organlarının zihnin dışındaki tikel nesnelere algıladığını söyledikten sonra, beynin algıların oluşumu üzerindeki rolüyle ilgili herhangi detaylı açıklama getirmez. Örneğin *organların beyne bağlı olup olmadıkları, beynin bedendeki algıları birleştiren merkez olup olmadığı ve nefsin, bedenle beyin üzerinden etkileşip etkileşmediği* gibi meseleler Kindi'de açık seçik olarak belirtilmemiştir. Bize göre bunun sebebi beynin, organları birbirine bağlamak, algıları birleştiren merkez olmak ve beden-nefis etkileşiminde aracı olmak gibi görevleri bulunmamasından kaynaklanır. Kindi'ye göre duyu organlarının algılama esnasındaki görevleri "doğrudan vasıta" olmaktan başka bir şey değildir. O şöyle der: "Duyu algılarımız zaman kavramı ve herhangi bir güçlük olmaksızın duyu organının nesne ile doğrudan ilişkisi sonucu meydana gelir" (Kindi, 2014a: 131). Yani organları harekete geçirip algıları oluşturan her türlü etki nefiste *doğrudan* yer almaktadır. Bu konuda, herhangi başka bir aracıya ihtiyaç kalmamaktadır. Çünkü nefis, fiziksel sebep-sonuç zincirinin başında yer almaktadır ve feleklerin fiziksel evrende yarattığı her değişiklik zaten nefis tarafından bilinmektedir. İnsan bedenlerinde yaşanan değişimin nefis tarafından bilinmesi ve nefsin bu değişimlere karşı bir farkındalık

geliştirmesi için bu değişimlerin tekrar nefse iletilmesine gerek yoktur. Bu şartlar altında, Kindi'ye göre beyin, duyu organlarından gelen verileri toplayan, birleştiren veya nefse aktaran bir aracı organ olmadığını belirtmemiz gerekir. Çünkü beyni organlardan gelen veriyi nefse aktaran bir aracı olarak göstermek, duyu organlarından başka bir aracıyı kabul etmek anlamına gelir. Halbuki nefsin algıları elde etmesi için duyu organlarından başka bir aracıya gerek yoktur.

Bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: Duyu organlarının insan bedeninde sınırlar ve dokular aracılığıyla beyne bağlı olmasının anlamı nedir? Veya bunun bir anlamı/işlevi var mıdır? Kindi'nin sisteminde duyu organlarının beyne bağlı olması, beyin duyu algılarını taşıyan ikinci aracı olduğu anlamına gelmemektedir. Ona göre beyin görevi *organların işlevlerini düzenlemekten* ibarettir. Beyin duyu organlarının "duyu verilerini daha az veya daha çok, daha zayıf veya daha kuvvetli" algılamasını düzenlemekten başka görev üstlenmemektedir. Örneğin insanların aç kaldıkları zaman gözlerindeki görme gücünün zayıflamasının veya baş dönmesi gibi olayları yaşamalarının sebebi beyin işlevleriyle ilişkilendirilebilir (Kindi, 2014g: 261). Bu örneği bugün cep telefonlarının bataryasındaki güç azaldığında, işlemcinin de yavaşlamaya programlanmış olmasına benzetebiliriz.

Beynin söz konusu görevinin iki sonucu vardır: Birincisi beyin, bedeni uyutur veya uyandırır. Kindi'ye göre uyku, nefsin tüm duyuları kullanmayı terk etmesi anlamına gelir. Bedende duyu organlarının daha az veya daha çok çalışmasını sağlayan, onları açan veya kapatan organ ise beyindir. İşte beyin bu özelliği sayesinde, organların işlevlerini kapatarak bedeni uyku durumuna getirir (Kindi, 2014e: 247; 2014g: 257, 259-262). İkinci olarak beyin, bilgiye daha doğru şekilde ulaşmamızı sağlar. Kindi'ye göre bilgi nesnelere hakikatini kavramaktır (Kindi, 2014b: 180). Nesnelere hakikate ulaşmamızı sağlayan yol ise, nesnelere gelen duyu verilerini zihinde soyutlamak ve tümel formlara ulaşmaktır (Kindi, 2014g: 255). Fakat bazen duyu organları o kadar çok duyu verisi alır ki nefis bunları sağlıklı şekilde soyutlamaktan aciz kalır. Bu durumda, duyu organlarından gelen duyu verilerinin kısıtlanması gerekir. Bunun için beyin duyu organlarını zayıflatır ve böylece musavvire (soyutlama, düşünme) yetisini güçlendirmiş olur (Kindi, 2014g: 254-257). Beynin bu ikinci işlevi için şu örneği verebiliriz: Kendimizi bugün var olan metropol şehirlerin birinde, büyük bir caddedeki kaldırımda yürüyorken hayal edelim. Kulağımıza

gelen korna sesleri, vapurların suları yararken çıkardığı su sesleri, uçakların büyük bir gürültüyle üstümüzden geçmeleri, kuşların ötüşmeleri, insanların birbirleriyle konuşurken çıkardığı sesler, satıcıların bağırmaları ve diğer sesler; gözümüze reklam tabelalarından, hızla geçen taşıtlardan, batan güneşten, meydanadaki bir şenlik alanından fırlatılan havai fişeklerden gelen ışıklar ve diğer görüntüler; dükkânlarda satılan yemeklerin yağ kokusu, egzoz kokuları, insanlardan burnumuza gelen parfüm kokuları ve diğer kokular... Bunların hepsinin aynı anda algılanışı, zihnin kendisi veya çevresi hakkında bir bilinç geliştirmesinin önünde engel olarak yer almaktadır. İşte bu yüzden beyin bilgiye ulaşmak için duyu organlarının gücünü zayıflatmalı ve soyutlama yetisini güçlendirmelidir.

Kindi'de beden-nefis etkileşimi çerçevesinde beyinle alakalı olarak vurgulanması gereken sonuncu özellik ise şudur: Beyin düşünmenin merkezi değildir. Örneğin Kindi'nin sistemine göre "Duyu organları algıların merkezidir, beyin ise düşünmenin merkezidir" gibi bir anlayış hatalı olacaktır. Çünkü beyin bilginin işlenişine hiçbir şekilde müdahale etmez; sadece duyu organlarının daha fazla veya daha az duyu verisi elde etmesini düzenler.

4. Diğer Canlılardaki Zihinsel Nedensellik

Kindi'nin sisteminde canlı olan tek varlık insan değildir. Bu bölümde insandan başka canlılık sahibi olan varlıklardan biri olan feleklerin zihinsel nedensellik açısından inceleyeceğiz³.

Yukarıda insan bedeninin nefisle etkileşime giremediğini ama feleklerin girebildiğini söylemiştik. Feleklerin nefisle etkileşime girebiliyor olması, zihinsel nedensellik için yeterlidir. Çünkü bir canlının nefisle etkileşime girmesi için bir bedene, duyu organlarına veya beyne ihtiyacı yoktur. Feleklerin bir bedene sahip olmadan zihinsel nedensellik etkisinde kalmaları, nefsin mahiyetiyle alakalı önemli noktalara işaret etmektedir:

İlk olarak *ay altı âlemdeki herhangi bir canlının nefis sahibi olabilmesi için en başta feleklerin nefis sahibi olması gereklidir*. Çünkü ay altı âlemdeki canlıların yapısında bulunan cirim, nefsin onlarla doğrudan iletişime girmesini engellemektedir. Ay altı âlemdeki canlılar ise bu engeli felekler vasıtasıyla aşmaktadırlar: Nefis,

³ Feleklerin neden canlı olduklarına dair açıklamalar için yüksek lisans tezimizin üçüncü bölümüne bakınız.

feleklerle etkileşime geçer; felekler de ay altı âlemdeki canlılara etkide bulunur. O halde ay altı âlemdeki canlıların nefisle etkileşime girmesi dolaylı bir yoldan gerçekleşmekte ve *feleklerin nefis sahibi olmasını şart koşmaktadır*. Fakat burada bir çelişki durumu ortaya çıkmaktadır: Çünkü hem ay altı âlemdeki canlıların bedenlerinin yapısındaki "cirimlerin", nefisle etkileşime geçmeyi engelleyen bir durum olduğu söylenmekte hem de "yapısında cirim bulunan" feleklerin, nefisle etkileşime geçebildiği iddia edilmektedir. Kindi'nin elimize ulaşan metinlerinde bu çelişkili durumun açıklamasına ayrılmış özel bir pasaja rastlanmaz. Ancak biz Kindi'nin sistemindeki bu boşluğu, yine bizzat onun düşüncelerinin yöneldiği noktadaki bazı düşünce verileriyle doldurabiliriz. Bu konuda Kindi'nin iki şıktan birini tercih ettiğini söyleyebiliriz: Birincisi, araştırmacılar tarafından kabul edildiği üzere Kindi âlemin varlığını "yoktan yaratma düşüncesiyle" açıklamakta ve bu konuda otorite kabul ettiği Aristoteles'in fikirlerini bile görmezden gelebilmektedir (Kaya, 2014). Belki de yoktan yaratma fikrindeki "Tanrı" faktörü, filozof tarafından bazı metafiziksel güçlüklerin aşılmasında kullanılmış olabilir. Örneğin, normal şartlar altında yapısında cirim bulunan feleklerin, gayri maddî yapıdaki nefisle etkileşime geçebilmesi imkânsız iken; Tanrı'nın "özel ve ayrıcalıklı" durumu sebebiyle yaratıcı olması ve *felekler ile nefsi başından beri birbirleriyle etkileşim halinde olacak şekilde yarattığını* düşünebiliriz. Gerçekten de Kindi metafiziksel sisteminde, Tanrı'yı bütün varlıklardan ayrı bir yerde konumlandırmak için büyük çaba sarf etmektedir. Örneğin *İlk Felsefe Üzerine* adlı eserinde Tanrı'nın diğer varlıklardan hiçbirisine benzemediğini, insanın Tanrı hakkındaki bilgisinin çok sınırlı kaldığını ve onun hakkında yalnızca "Bir" diyebileceğimizi söylemektedir (Kindi, 2014a). İşte bu ayrıcalıklı durum sebebiyle Tanrı felekler ve nefsi "önceden kurulmuş bir uyum" ile yaratmış olabilir. Bu şıkkın doğru bir yorum olduğundan emin olmamız için bizim öncelikle Kindi'nin gerçekten yaratma fikrini benimseyip benimsediğinden emin olmamız gerekir. Fakat filozofun eserlerinde bizim gördüğümüz kadarıyla yoktan yaratmaya doğrudan işaret eden bir pasaj/ifade bulunmamaktadır. İkincisi yine Tanrı'dan kaynaklanan bir sebepten ötürü ve bu sefer sudur nazariyesinin planına göre, nefis ve feleklerin tanımları gereği birbirleriyle etkileşim içinde bulduklarını söyleyebiliriz. Şöyle ki feleklerin hareketleri bir düzene göre gerçekleşmelidir/gerçekleşiyor; işte bu düzen nefsin tabiatına göre olmalıdır/oluyor. Burada sayılan her iki şık için de (yani "yoktan yaratma teorisinin" ve "sudur teorisinin" bağlamları) nötr bir ifade olan "önceden

kurulmuş uyum" ilkesini varsayabiliriz. Sonuç olarak Kindi, nefsin ay altı âlemdeki nesnelere onların yapılarındaki cirim sebebiyle etkileşime geçemeyeceğini söyledikten sonra; nefsi feleklerle etkileşime sokarak bir çelişkiye düşmektedir. Filozofun günümüze ulaşan eserlerinde bu çelişkinin aşılması için herhangi bir açıklamaya da rastlanılmamaktadır. Fakat Kindi'nin sistemindeki bu çelişki durumunun, yine onun sistemindeki Tanrı faktörünün felekleri ve nefsi "önceden kurulmuş uyum" ile bağlamış olması halinde çözümlenmesi umulabilir.

İkinci olarak *bir canlının nefisle etkileşime girebilmesi için bir bedene, organlara veya beyne ihtiyacı yoktur*. Feleklerin, nefisle etkileşime girebiliyor olması bunun en büyük göstergesidir. Hatta Kindi'nin düşüncesinde organ sahibi bir canlı, nefisle etkileşime girmesi en güç olan varlıktır. Örneğin insanın zihinsel nedensellik ile nefse bağlanması için, öncelikle nefsin, feleklerle zihinsel nedensellik ilişkisine girmesi ve sonra feleklerin, insan bedeniyle fiziksel nedensellik ilişkisi içine girmesi gerekmektedir. Halbuki felekler, nefisle *doğrudan* iletişime geçebilmektedir. Buradan ulaşılan sonuca göre, Kindi'nin zihinsel nedenselliğe dair görüşü Descartes'ın görüşlerinden farklılaşmaktadır: Descartes zihin ve bedenin etkileşime girmesi için "beyin" veya "beyinle ilgili bir yapının (örneğin kozalaksı bezin)" gerekli olduğunu düşünürken; Kindi böyle bir yapıyı şart koşmamış ve et, kan veya kemikten oluşan bir beyine sahip olmayan felekleri nefisle etkileşime dâhil etmiştir.

Üçüncü olarak *feleklerin beden sahibi olmamaları, onların algılama özelliğinden yoksun oldukları anlamına gelmez*; aksine onlar için de algılar söz konusudur. Yalnızca; feleklerin algılaması, insanlarınkinden farklıdır. Kindi'ye göre duyular ve dolayısıyla duyu organları ikiye ayrılır: Beslenmeye yarayan duyular ve bilgi edinmeye yarayan duyular. Bunlardan ilki, sadece oluş ve bozulmuş âleminde yer alan canlılarda bulunurken; ikincisi bütün canlılarda ortaktır. Örneğin insandaki burun ve ağız, sadece beslenmeyle ilgili görevler üstlenirken; gözler ise beslenmeyle alakalı işlevlerinin yanı sıra insan bedeni dışındaki şeyler hakkında veri sağlama görevini de üstlenir. Eğer insanın beslenmeye ihtiyacı olmasaydı, gözler sadece dış dünya hakkında veri sağlayan bir konumda olurlardı. Bu da gözlerin burun ve ağızdan farklı olduğunu göstermektedir. Kindi'ye göre ay altı âlemdeki canlılar oluş ve bozulmuş tabii oldukları için onların gelişmeleri, varlıklarını devam ettirmeleri ve beslenmeleri gerekmektedir. Bu yüzden insanlarda burun ve ağız organları

gereklidir. Fakat felekler oluş ve bozuluşa tabi olmadıkları için, bu tür organlara gereksinim duymazlar (Kindi, 2014d: 232-233). Feleklerde sadece dış dünya hakkında veri sağlayan görme ve işitme duyuları bulunmaktadır (Kindi, 2014d: 235). Görme ve işitme duyularının feleklerde yer alması ise dördüncü maddede açıklayacağımız üzere, feleklerin "düşünebildiğini" gösterir.

Dördüncü olarak, *feleklerde de düşünme yetisi vardır ve feleklerin düşünme tarzı insanlarınkinden farklıdır*. Kindi'ye göre, bir canlının nefisle etkileşime girmesi esas olarak bilgi edinme süreçleriyle alakalıdır. Örneğin, insanın nefis sahibi olması onun doğması, beslenmesi, büyümesi veya diğer insanlarla birlikte bir dünya hayatı yaşaması için değildir. İnsan esas olarak hakikatin bilgisini elde etmek için yaşar, beslenmek ve büyümek ise ikincil amaçlardır. Felekler için de hakikatin bilgisini elde etmek birincil amaçtır ve onların beslenip, gelişmek gibi bir amaçları yoktur. O halde felekler de düşünebilmektedir (Kindi, 2014d: 229-230, 234-235). Fakat felekler ve insanların bilgi edinme süreçleri farklıdır. İnsanlar önce duyu organlarıyla dış dünya hakkında tikel bilgiler elde ederler; sonra bu bilgileri soyutlayarak tümel bilgilere ulaşırlar (Kindi, 2014a: 131-133; 2014g: 254). Çünkü insanlar nefisle doğrudan iletişime geçemezler. Felekler ise nefisle doğrudan iletişime geçebildiği için, onların dış dünya hakkında tikel bilgiler elde edip, sonrasında soyutlamaya ihtiyacı yoktur. Ayrıca, düşünmek bir yetkinlik göstergesidir; bir canlı ne kadar uzun süre düşünebiliyorsa o kadar yetkindir (Kindi, 2014d: 234). İnsanların düşünmesi sürekli değildir; duyu organları dış dünyayla ne kadar çok meşgul olursa, onun soyutlama yapması da o kadar güçleşir. İşte bu yüzden beyin, duyu organlarının işlevlerini kısıtlayarak soyutlama yeteneğini güçlendirir. Felekler ise tikel bilgiler veren duyu organlarına sahip olmadıklarından, onların soyutlama (yani düşünme) yetisi sürekli aktiftir. Bu noktada şu soru sorulmalıdır: *Felekler hangi duyu organlarına sahiptir?* Bu sorunun cevabı iki aşamada verilir. Birincisi, feleklerdeki duyu organları insanlarda görüldüğü gibi beslenmeyle ilgili olan koklama ve tatma duyuları değil, bilgi edinmeye yarayan göz ve kulak gibi işlevlere sahiptir. İkincisi, feleklerdeki duyu organlarının insanlardaki göz, kulak, burun ve dil gibi et parçasından müteşekkil olmasına gerek yoktur; feleklerdeki duyu organlarının, işlevlerinin yerine getiriliyor olması yeterlidir (Kindi, 2014d: 229-230). Örneğin insandaki gözün işlevini inceleyelim: Göz dış dünya hakkında üç boyutlu bir tasavvur geliştirir, nesnelerin birbirleriyle ilişkisini kurar. Fakat gözün bunları yapabilmesi için ille de retina, mercek, kornea ve lens gibi parçalara sahip olmasına ve insan bedeni üzerinde

yerleşmesine ihtiyaç yoktur. Kindi'nin sisteminde bir bilginin elde edilmesi için birçok yol mevcuttur. Nitekim insanlar uykularında sadık rüyalar gördükleri zaman, dış dünya hakkında duyu organlarının sağladığı verilerden daha doğru bilgilere ulaşabilmektedirler (Kindi, 2014g: 254-255, 257, 259). Halbuki insanların uyku halinde hiçbir duyu organını kullanmadıkları malumdur. Aynı şekilde felekler için de gözün şeklinin değil, üstlendiği işlevini yerine getirip getirmediğinin önemli olduğunu kaydedelim. Feleklerin evrendeki nesnelere bilmesi insanların bilmesinden daha kolaydır. Çünkü evrendeki bütün nesnelere yapısında bulunan cirimlerin kaynağı feleklerdir ve felekler, evrendeki bütün fiziksel değişimden sorumludurlar. Yani felekler, evrendeki nesnelere tek tek farkındadırlar (Kindi, 2014d: 235). Bu da insandaki gözün görme işlevinin ulaşabileceği son noktadır.

Son olarak *felekler de eylem hâlinde dirler ve feleklerin eylem tarzı insanlarınkinden farklıdır*. Kindi'nin sisteminde eylem, hakikat karşısında doğru konumda bulunmak anlamına gelir. İnsan açısından bakıldığında, hakikat karşısında yanlış konumda bulunmak, kötü ahlaka işaret ederken; doğru konumda bulunmak, ahlaklılığa işaret eder. Fakat felekler için kötü ahlaklılık söz konusu olamaz. Çünkü kötü ahlak, doğru bilgiyi elde edememesi kendisi için mümkün olan canlılar için geçerlidir. Örneğin insanların düşünmesi feleklerdeki gibi kesintisiz ve sürekli değildir; insanlar duyu organlarının verileriyle ne kadar meşgul olursa soyutlama yeteneklerini o kadar kaybederler. Bu yüzden insanların yanlış bilgiye ulaşım, yanlış eylemde bulunması imkân dahilindedir. Buradan iki sonuç ortaya çıkar: Birincisi, feleklerin düşünmesi sürekli olduğu için onların yanlış bilgiye ulaşması imkânsızdır. Bu yüzden, sürekli doğru eylemde bulunurlar. İkincisi, felekler sürekli doğru eylemde buldukları için hakikat karşısında hakkında yanlış bilgiye ulaşmaları imkânsızdır. Bu yüzden sürekli doğru bilgiye ulaşırlar. Bu noktada şu soru sorulmalıdır: Felekler için doğru eylem nedir? Kindi'ye göre feleklerin ay üstü âlemde yapageldiği devirsel hareket onlar için en doğru eylemdir (Kindi, 2014a: 136, 139; 2014c: 212; 2014d: 230, 238).

5. Sonuç

Kindi'nin zihinsel nedensellik anlayışını resmetmek için sistemindeki bazı dinamikleri göz önünde bulundurmak gerekir:

- (1) Zihinden bedene dolaylı etki: İnsan bedenleri için geçerlidir. Çünkü nefis, felekler ve maddî evrenin diğer parçaları aracılığıyla bedene etki eder.
- (2) Zihinden bedene doğrudan etki: Felekler için geçerlidir. Çünkü nefis, ay üstü âlemdeki feleklere zihinsel nedensellik yasası gereği etkide bulunabilir.
- (3) Tek yönlü etki: Nefis ve diğer şeyler arasındaki etkileşim, nefisten diğer şeylere doğru tek yönlüdür. Bu durumda "etkileşim" yerine "etki" demek daha uygun olacaktır.
- (4) Cirim: Evrenin yapıtaşını oluşturur. Maddî varoluş düzleminde yer alır. Gayri maddî yapıda olan nefisle doğrudan etkileşime geçemez.
- (5) Önceden kurulmuş uyum: Nefis ve felekler arasındaki zihinsel nedenselliğin doğasını ifade eden ilkedir. Cirimlerden oluşan feleklerin normal şartlar altında nefisle doğrudan etkileşime geçmeleri imkansız iken, önceden kurulmuş uyum ve feleklerin istisnâî yapıları sayesinde bu etkileşim mümkün kılınmaktadır.
- (6) Nedensellik: Fiziksel ve zihinsel nedensellik olmak üzere ikiye ayrılır. Zihin ve bedenin fiziksel nedensellik yasaları içinde etkileşime geçmeleri metafizik açıdan sorunlara yol açacağından ötürü ay üstü âlem için geçerli olan yeni bir nedensellik yasasıyla (yani zihinsel nedensellik) bu etkileşim sağlanabilmektedir.

6. Kaynakça

- Acar, R. (2005). "Yaratan Bilmezse Kim Bilir? İbn Sina'ya Göre Allah'ın Cüzileri Bilmesi." *İslam Araştırmaları Dergisi*, 13: 1-23.
- Forster, E. M. (2016). *Roman Sanatı*. Çev. Ünal Aytür, ikinci baskı, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Kaya, M. (2014). "Giriş." *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 17-104, İstanbul: Klasik Yayınları.

- Kindi (2014a). "İlk Felsefe Üzerine." *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 126-178, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kindi (2014b). "Tarifler Üzerine." *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 178-189, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kindi (2014c). "Oluş ve Bozuluşun Yakın ve Etkin Sebebi Üzerine." *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 208-227, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kindi (2014d). "Göklerin Allah'a Secde ve İtaat Edişi Üzerine." *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 228-239, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kindi (2014e). "Nefis Üzerine." *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 244-250, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kindi (2014f). *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 251-252, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kindi (2014g). "Uyku ve Rüyanın Mahiyeti Üzerine." *Kindi Felsefi Risaleler* der. ve çev. Mahmut Kaya içinde, üçüncü baskı, 253-263, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Tarlacı, S. (2008). *Bilinç Antikçağdan Bilincin Yeniden Keşfine*. Sanal ortamda ücretsiz dağıtıldı.
- Uluç, T. (2017). *İmam Maturî'nin Âlemin Ontolojik Yapısı Hakkında Filozofları Eleştirisi*. birinci baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uysal, E. (2008). *Hudud Risaleleri Çerçevesinde Kindi ve İbn Sina Felsefesinin Temel Kavramları*. birinci baskı, İstanbul: Emin Yayınları.

This Page Intentionally Left Blank
